

Különleges nyomozó szerv a második világháború idején: az Államvédelmi Központ ügyésze (1942–1944)

Az állami igazságszolgáltatás szervezetén belül az Igazságügyi Minisztériumnak (IM) alárendelt, annak felügyelete alatt álló és utasításait követni tartozó, az 1871:XXXIII. törvénycikkkel (tc.) létrehozott magyar királyi ügyészség történetének nehéz – és akkor még nem tudottan végét jelentő – korszakát jelentették a második világháború évei. Ezekben az esztendőekben a magyar állam és társadalom az 1939. szeptember 2-án kihirdetett kivételes hatalom szabályai között létezett, amelyek alapvetően meghatározták az igazságügyi szervek, s ezen belül az ügyészség működését is.¹

Akkoriban – az általános szabályokhoz képest – egy különleges hatáskörrel és illetékességgel rendelkező ügyészi szerv is működött, amelynek története alapvetően feltáratlan.² A rendelkezésre álló töredékes, de egymást kiegészítő források alapján azonban felvázolható ennek a szervnek a története.

Az 1930-as évek végének háborúra készülődő Európájában Magyarországon több olyan törvényt alkottak, amelyek megszabták a következő évek igazságügyi történéseit is. E kodifikációk szükségességét jellemzően világítja meg „Az állami rend megóvása végett szükséges büntetőjogi intézkedésekről” szóló 1938: XVI. tc. indokolása, amely szerint a „korszerű hadviselés fokozott mértékben megkívánja az ország minden erőforrásának a hadviselési célok szolgálatába állítását”. Ezen erőfeszítésekben pedig a „büntető igazságszolgáltatásnak első, legfontosabb és mindenekelőtt álló hivatása, hogy az anyagi igazság kiderítése mellett megvédje a törvényes jogrendet”.³

A következő évek legfontosabb jogszabályát – az 1939. március 11-én kihirdetett és hatályba lépett – *A honvédelemről* szóló 1939:II. tc. jelentette. Ennek általános indokolása megállapította, hogy a „jövő háborújában az egész ország harctér lesz”, s ebben „nemre és korra való tekintet nélkül az egész nemzetnek részt kell vennie minden emberi és anyagi erejével”. Az állam pedig csak akkor állhatja meg a helyét, ha „hatalmi tényezőinek teljes kiaknázásával [...] áll ki a nagy erőpróbára”.⁴

Ennek megfelelően a terjedelmes, 235 szakaszból álló törvény az állam és polgárai háborúval kapcsolatos viszonyainak teljes körű rendezését kívánta adni: így szabályozást nyertek a honvédelmi irányítás, a fegyveres erő, a hadkiegészítés, a légvédelem, a dologi és munkaszolgáltatások, a szabadságjogok korlátozásának kérdései.

A honvédelmi törvénnyel vagy annak felhatalmazása alapján kiadott rendelkezéssel megállapított kötelezettségek megszegését, a több tucatnyi új büntetőjogi tényállást (171–211.§) szigorú büntetéssel szankcionálta a hatalom. Megfogalmazást nyertek a had-, a munka- és a légvédelmi kötelezettséggel összefüggő, a honvédelmet érintő hivatali és a katonai érdekeket sértő más bűncselekmények, valamint egyes eljárási szabályok.

A kriminalizáció alapját a honvédelem érdekeit sértő hivatali bűncselekmények megállapításánál azon megfontolás adta, amely szerint a „közhivatalnoki köteleességszegések vagy visszaélések a legnagyobb mértékben alkalmasak a polgári igazgatás szilárdságának meglazítására, a bomlasztó áramlatok sikerének előmozdítására, s ilyenképpen az ország belső erejének és ellenállóképességének csökkentésére”.⁵

E rendelkezéseken túl a későbbiekben további büntető normák megalkotására is sor került a háborúba mind mélyebben belemerülő állam cselekményeinek, az aktuális politikai, gazdasági érdekeknek a védelme és kikényszerítése érdekében. E kodifikációk újabb és újabb törvényi tényállásokat határoztak meg, a meglévőket büntetését pedig szigorították.⁶

Közülük a különös súllyal kezelt jogszerű közhivatali feladatellátás és a tiszta közélet sérelmét jelentő magatartások elleni fellépésre irányultak. Az *egyes közéleti visszaéléseket büntető rendelkezésekről* szóló 1942: X. tc. 1–10.§-ai. Ezek az 1878: V.

tc-kel meghatározott büntető törvénykönyv (Csemegi-kódex) és más törvények addigi rendelkezéseit váltották fel új tényállások megfogalmazásával. Az indokolás szerint erre azért került sor, hogy az új diszpozíciók a „közélet egészséges folyamatához” nyújtsanak büntetőjogi biztosítékokat akkor, amikor a „jövők biztosításáért kemény harcot vívunk, és [...] a nehéz idők sok ember lelkét fogékonyabbá teszik az erkölcsi fertőzés veszélye iránt”.

A kormányzat a megalkotott büntetőjogi szabályok érvényesítése érdekében egy, korábban nem létező, különleges ügyészi tisztséget is létrehozott. Ennek kezdő lépését a Radocsay László minisztersége alatt kibocsátott 29.706/1942. IM. IV. rendelet jelentette, amely alapján 1942. április 1-jével a – trianoni békeszerződéssel elcsatolt, majd 1941 áprilisában visszafoglalt – délvidéki területeken megkezdte működését a kiküldött, korábban jugoszláv államügyészként a koszovói Prizrenben szolgálatot teljesítő, majd magyar szolgálatba való átvétele után 1942 januárjában Zomborba kinevezett dr. Meggyesy Lajos királyi ügyész. Hatáskörébe a köztisztviselők által elkövetett visszaélések nyomozása tartozott. Július 9-től az illetékessége az ország egész területére kiterjedt.⁷

Ez az igazságügy-miniszter által egyedi rendelkezéssel megállapított hatáskör áttörte az 1896: XXXIII. törvénycikkkel megalkotott bűnvádi perrendtartás szabályait, hiszen az nem biztosított az ügyészség számára nyomozási jogkört, valamint az eljárást a bíróság illetékességéhez kötötte. A kódex 84., 92. és 93.§-ai szerint az ügyész az ismeretlen tettes kipuhatolására intézkedett, a nyomozást elrendelte, annak egésze vagy egyes cselekmények teljesítése végett a rendőri hatóságokat és közegeket megkereste, utasíthatta, a nyomozás menetét irányíthatta és ellenőrizhette.

Ugyanakkor más jogszabályok megalapozták a rendelkezést, hiszen az 1871: XXXIII. tc. 9.§-a alapján az igazságügy-miniszter jogosult volt több törvényszékhez is egy királyi ügyészt rendelni, továbbá hatályban volt az első világháború utáni időszak viszonyai között megalkotott, *A büntető igazságszolgáltatás egyszerűsítéséről* szóló 1921: XXIX. tc. 5.§-a, amely feljogosította az ügyészséget a nyomozás teljesítésére. Az e törvény által kitűzött eredeti cél az előkészítő eljárás megrövidítése volt, mivel nyomozásával a királyi ügyészség közvetlenül szerezhette meg azt a tájékozódást, amely „nélkül a vádemelés kérdésében megnyugvással határozni nem tud”. Az indokolás azonban a realitásokkal számot vetve leszögezte, hogy a vádhatóság „ily tevékenysége egyéb feladatai mellett csak kivételes lehet”, mert „személyzetének oly mértékű szaporítása, amely mellett minden nyomozást a királyi ügyészségek tagjai teljesíthetnének, leküzdhetetlen pénzügyi nehézségekbe ütköznék.”

Az e törvényi alapokon kiküldött királyi ügyész feladatát kezdetben négy csendőrnnyomozó segítségével látta el. A nyomozásokat ő irányította, s maga is végzett kihallgatásokat, de a szükséges eszközök, különösen a kellő állomány hiányában az eljárásoknak „egy időben több irányban való folytatása” nem állt módjában. Mivel működése során nyomozásai „egyre nagyobb arányokat” öltöttek, ezért a június 18-i 44.525/1942. IM. IV. rendelet az illetékes ügyészség feladatává tette a befejezett ügyekben a megküldött iratok alapján az érdemi döntések tervezeteinek (megszüntetés, vádemelés) soron kívüli elkészítését. Ezeket a főügyész útján kellett felterjeszteni az Igazságügyi Minisztériumhoz, aminek a hozzájárulása után, észrevételeinek figyelembevételével lehetett a döntést kiadni, vagy utasítása szerint másikat hozni. Az IM-mel az első fokú ügyészekre irányadó általános szabályoktól eltérően Meggyesy közvetlen kapcsolatot tarthatott.⁸

A kiküldött ügyész jogállása rövidesen megváltozott, mivel a Belügyminisztérium (BM) keretei között felállított Államvédelmi Központ (ÁvK) keretében nyert elhelyezést: e szerv belügyminiszteri kezdeményezésére jött létre azért, hogy a katonai elhárító és a politikai nyomozó szervek munkáját országos hatáskörrel irányítsa, és ennek során a katonai, csendőri, rendőri nyomozó szervek s a közigazgatási hatóságok között együttműködést alakítson ki. Az előkészítés során felmerült, hogy ezen állambiztonsági csúciszervet magas rangú bíró vagy ügyész vezesse. Az ÁvK létrehozásának nem nyilvános körülményei miatt akkoriban olyan nézet is volt, hogy a központ egy leendő államvédelmi minisztérium előzménye.⁹

A központ végül Keresztes-Fischer Ferenc belügy- és Bartha Károly honvédelmi miniszterek, valamint Szombathelyi Ferenc vezérkari főnök megállapodása alapján

alakult meg: eszerint az ÁvK munkájában a BM közbiztonsági osztálya, a vezérkari főnökség több osztálya, a politikai rendőrség és a csendőrség központi nyomozó osztálya vesz részt, valamint az IM is „összekötő közeget” vezényel ide. Az 1942. június 26-án kelt – nyilvánosan ki nem hirdetett – 6290. BM és a HM. 1942.Eln.1/52.161. rendeletek szerint az ÁvK hatáskörébe az állam belső rendje elleni szervezkedések, a termelést veszélyeztető szabotázscelemek, a honvédelem érdekeit sértő vagy veszélyeztető, országos jellegű közellátási visszaélések elleni fellépés, valamint a kémelhárítás és a nemzetvédelem tartozott. Ebben az ügykörben az ÁvK „irányítja a bizalmas megfigyeléseket, felderítéseket és nyomozásokat”. Élére a vezérkar tagja, Ujszászy István vezérőrnagy került.¹⁰

A működését július 1-jén megkezdő, a BM budavári épületében székelő központhoz az augusztus 29-én kiadott 64.000/1942.IM. IV. rendelet az addig is hasonló feladatokat végző Meggyesy Lajost rendelte szolgálattételre. (Az osztály 1944. június 1-jétől az Andrássy út 119. szám alatti épületben működött.¹¹) A korábbi rendelkezéseket összefoglaló új szabályozással a kiküldött ügyész megbízást nyert arra, hogy a „közigazgatási tisztviselők visszaéléseivel kapcsolatosan az ország egész területén elkövetett megvesztegetés, hivatalos hatalommal való visszaélés, árdrágítás, valamint a közellátás és a honvédelem érdekét veszélyeztető bűncselekmények miatt személyesen tehet folyamatba nyomozást, és azt a mellé beosztott csendőri nyomozó közegek igénybevételével” irányíthatja. A befejezett nyomozás alapján majd a területileg illetékes ügyészségnek kellett soron kívül eljárnia, döntése tervezetét a főügyész útján felterjesztve az igazságügy-miniszterhez. Ha az „ügy foglyos és az intézkedés haladékos nem tűr”, akkor az ügyészség közvetlen felterjesztést tehetett, a főügyész egyidejű tájékoztatása mellett.¹²

A megszabott hatáskör azonban nem volt merev. Ahogy a szerv működése ismert lett az országban, egyre több bűncselekmény esetén vélték úgy az egyes hatóságok, hogy azok a közfeladatot ellátó gyanúsítható személy miatt az ÁvK ügyészenek feladatkörébe tartoznak: így pl. a főszolgabírói hivatalban dolgozó tisztviselő magzatelhajtása, segédlelkész iskolai lopásai, detektívgyakornok zsarolása miatt is nála kezdeményeztek eljárást.¹³

Meggyesy tevékenységét a „M. Kir. Igazságügyminisztérium 64.000/1942. IM.IV. számú rendelettel kiküldött kir. ügyész. M. Kir. Belügyminisztérium Államvédelmi Központ ügyésze” megjelöléssel folytatta. Az elnevezés 1944-ben a Magyar Királyi Belügyminisztérium Államvédelmi Központ Ügyészi Nyomozó Osztályára változott.¹⁴

A kiküldött ügyész lehetőségei a szervezeti változással megnöttek, mivel a szükséges személyzet és felszerelés birtokába kerülve nyomozásai „szélesebb mederben és a céloknak megfelelően” folyhattak. Ennek alapját a megfelelő személyi ellátottság biztosította: az ügyészi nyomozó részlegben a vezető mellett egy ügyész, négy törvényszéki titkár és jegyző, 21 csendőrnemzet, valamint gépirók és gépkocsivezetők tevékenykedtek. A nyomozók az „igazságügyi személyek” irányításával működtek, de szolgálati viszonyukban továbbra is a csendőrséghez tartoztak.¹⁵

Az ügyész függősége azonban nem nyert tisztázást. Működéséről jelentéseket tett ugyan a belügyminiszternek, onnan utasításokat is kapott, de a szervezet vezetőjével az együttműködése nem volt felhőtlen. Ujszászy tábornok szerint Meggyesy „általában önállósította magát. Csak ritkán és általánosságban referált az ÁvK vezetőjének. Azt hangoztatta, hogy az igazságügy-miniszternek van alárendelve”, s ennek megfelelően a részére jelentette az eljárások menetét, eredményét.¹⁶

A felderítő szervek adatai vagy a feljelentések alapján a közhivatalnokok elleni nyomozás elrendelésére kizárólag a kiküldött ügyésznek volt jogköre. Amíg a nyomozást nem engedélyezte, addig nyílt eljárási cselekményt végezni nem lehetett. Azokat általában a beosztott csendőrök végezték, vagy az illetékes csendőrkerületi nyomozó osztályt bízta meg a feladattal, de más ügyészséget is nyomozásra hívhatott fel. Az igazságügyi beosztottak szintén nyomoztak, továbbá véleményezték a beérkezett anyagokat, meghatározva az eljárás irányát, a befejezés módját. Az ügyész nyomozásaiban maga rendelte el a kényszerintézkedéseket.¹⁷

Az 1943. július 31-i Bi.1353/1. IM rendelet szerint minden olyan ügyben, amelyben a feljelentést az ÁvK tette vagy az küldte meg a nyomozati iratokat, illetve

annak irányításával folyt a nyomozás, a királyi ügyészségeknek jelentést kellett tenniük a minisztérium részére. Az érdemi határozatok tervezeteit pedig minden olyan ügyben fel kellett terjeszteni, amely a tárgyra vagy a benne szereplők személyére vonatkozóan „nagyobb jelentőségűnek látszik”. Mindenképpen ilyennek kellett tekinteni azon eljárásokat, amelyekben gyanúsítottként „magasabb állású állami, városi, vármegyei, rendőrségi vagy államvasúti tisztviselő” szerepelt. Az ilyen ügyek bírósági ítéletei szintén jelentési kötelezettség alá estek. A 42.987/1943. IM. IV. rendelet szerint azt is jelenteni kellett, hogy ily bűnügyekről a sajtóban jelent-e meg közlemény.¹⁸

A kiküldött ügyész működése során a jogszerű közélet védelmét tartotta szem előtt. Munkája során beosztásra való tekintet nélkül járt el a hatáskörébe tartozó bűncselekményekkel kapcsolatban. Meggyesynek a belügyminiszter részére 1943-ban tett jelentése szerint az ideig rendőrökkel, szolgabírákkal, egyetemi tanárral, minisztériumi tisztviselőkkel, nyugalmazott tábornokkal, tiszti ügyésszel, orvossal, kör- és községi jegyzőkkel szemben folytatott eljárásokat, amelyekben a gyanúsítottakat általában letartóztatták. A beosztottak e személyi körben „kizárólag közhivatali visszaélések” ügyeiben nyomoztak, pl. megvesztegetett detektívvel, sikkasztó jegyzővel, és szolgabíróval szemben. A felderítések során „bizalmas puhatolás” folyt magas beosztású tisztviselőkkel kapcsolatban felmerült visszaélések esetén, pl. közellátási kormánybiztos „feltűnő meggazdagodása” miatt, továbbá a Külföldiek Ellenőrző Országos Központi Hatóság vezetője ellen is. Meggyesy jelentése szerint az eredményes nyomozások vádiratai alapján a bíróságok felmentő ítéleteket nem hoztak.¹⁹

A nyomozásokra többször az állam által meghatározott célra biztosított anyagokkal való visszaélések miatt került sor: pl. 1943-ban Meggyesy nyomozott a pápai repülőtér vagy az erdélyi erődítések építésére kiutalt kincstári anyagok elsikkasztása miatt. De nyomoztak a lakossági ellátást, a mezőgazdasági termelést biztosító termékekkel (pl. cukorjegyek, liszt-, cipő-, lábbeliutalványok, rézgálic) való önkényes rendelkezés, a beszedett adó eltulajdonítása miatt is. A háború elhúzódásával szaporodtak az olyan ügyek, amelyekben a hadkötelezettség alóli kibúvások elősegítése miatt, továbbá az üldözötteket – önzetlenül vagy anyagi előnyökért – mentő köztisztviselők ellen folytak az eljárások.²⁰

Az Ávk ügyészenek működési körébe tartozott az internáló és a munkaszolgálatos táborokban a személyzet által elkövetett visszaélések nyomozása is.²¹

1944 áprilisától a zsidó lakosság gettókba költöztetését elrendelő, vagyonát zár alá vevő, a végrehajtás sorrendjét csendőrkerületenként meghatározó 1600. és 1610. ME, valamint a 6163. BM. VII. res. rendeletek²² kiadása után különösen megszorodtak az ügyészi nyomozó osztály teendői, mivel feladata lett a deportálásokat, valamint a zárt vagyonok kapcsán a hivatalos személyek által elkövetett bűncselekmények nyomozása.²³

Ennek érdekében az akciók megkezdése előtt Bakó László belügyi államtitkár május elején az osztály vezetőjét az elsőként érintett Kárpátaljára rendelte. A „hadműveleti területeken összeszedendő zsidókra” vonatkozóan április 5-én kiadott 6137/1944. VII. res. rendeletét pedig mindazoknak a csendőri és közigazgatási vezetőknek megküldte, akiknek vidékén a kiküldött ügyésznek tevékenykednie kellett. E szigorúan bizalmas rendelet azért született, hogy a zsidó lakosságtól elvett vagyonnal kapcsolatban „később esetleg felmerülő vádaskodásoknak és esetleges visszaéléseknek eleje vételessék”. Ennek érdekében Bakó utasította Meggyesyt, hogy a „zsidók ellen folyamatban tett rendészeti intézkedések végrehajtását személyesen, az ügyészi nyomozó osztály tagjainak felhasználásával ellenőrizze”. Az utasítás célja az volt, hogy a zsidóságtól elvett vagyonnal csak az állam rendelkezhesse, azt magánszemélyek ne sajátítsák el.²⁴

A BM-ben és az egyes csendőrkerületekben a deportálásokat megkezdése előtt értekezleteket tartottak a fő- és alispánok, polgármesterek, katonai, csendőri és rendőri vezetők, valamint a német megbízottak részvételével. Itt került sor a vonatkozó rendeletek, továbbá a gettók létesítésére, a zsidók összegyűjtésére, a végzendő házkutatásokra, lefoglalásokra, a deportálásra vonatkozó tervek előadására és a végrehajtás megbeszélésére.²⁵

Az értekezleteken Meggyesy ismertette azt, hogy a zsidóktól elvett, az „állam tulajdonát képező pénz és értékek” biztosítása hogyan történjen. Ennek érdekében szükségessé vált a motozókról, a bizottságilag átvett dolgok csomagolásáról, lepecsételéséről való gondoskodás, továbbá fel kellett hívni a keresztény lakosságot, hogy a „zsidók vagyontárgyait internálás terhe alatt szolgáltatassák be”. A deportálásokat irányító Endre László belügyi államtitkár azonban elégedetlen volt Meggyesy tevékenységével, ezért az igazságügy-miniszternél kezdeményezte a visszahívását. Ennek eredményeként az 1944. május közepe utáni akciókban már nem vett részt.²⁶

A végrehajtás során bűncselekmények sokasága történt. A deportálásokról 1944. május 3. és július 9. között készített eseményjelentések számos, a zsidók vagyontárgyaival kapcsolatos esetet soroltak fel, amely értékek átadásra kerültek a – Budapesti Királyi Ügyészségtől kirendelt – dr. Kovács Dénes törvényszéki titkár irányította helyszíni ÁvK ügyészi nyomozó részlegnek. A jelentések szerint a „zsidók gettóba tömörítése után lezárt házaikból vagyontárgyaikat kellő őrzés hiánya folytán ismeretlen egyének a hatósági pecsétek és záruk erőszakos felnyitása után tömegesen vitték el.” Az ÁvK nyomozóinak megállapítása szerint loptak, sikkasztottak a motozásokat végzők, a leltározó bizottságok és a feladatra beosztott karhatalom tagjai. De nyomozások indultak a deportáltakat segítő hivatalos személyek, pl. a gettóban elhelyezett férjtől a másik táborban lévő feleséghez pénzért levelet vivő rendőr ellen is. Kovács a deportálás során többször hihetetlen kegyetlenséggel eljáró csendőrök ellen is fellépett, hadbírószági eljárást kezdeményezve ellenük.²⁷

Endre Lászlónak az 1944. június 21-i kormányülésen tett jelentése szerint a közbiztonsági szervek „valóságos okmányhamisító gyárat lepleztek le, ahol a zsidók részére gyártottak hamis okmányokat”. Az államtitkár elítélően szólt a keresztény felekezetek lelkészeiről, akik a mentésben az „első helyen állnak [...] a kijárás, közbejárás soha ilyen nagy méreteket nem öltött”. A zsidók vagyonával kapcsolatos bejelentési kötelezettséget, a zár alá vételeket „követték a különböző visszaélések, a vagyontárgyak elrejtése, megvesztegetés, közhivatali visszaélés”. Endre kijelentette, hogy „minden értekezleten külön hangsúlyoztam a visszaéléseknek vaskézzel való irgalmatlan letörését”.²⁸

Ilyen körülmények között az ügyészi nyomozó osztály 1944-ben körülbelül 1000 üggyel foglalkozott, amelynek során a hatályos jogszabályok alapján eljárva igyekeztek a történetek megállapítására. Meggyesy döntéseiben a jogszerűséget tartotta szem előtt, ami miatt időnként nézeteltérésekre került sor a más szempontokat is érvényesíteni kívánó ÁvK-vezetővel. Így számos esetben – bűncselekmény vagy bizonyíték hiányában – megszüntették a nyomozást, például az okirat-hamisítás és zsidószojtetés miatt feljelentett községi jegyző, vagy a zsidó értékek megszerzésével és rejtegetésével gyanúsított személyek ellen. A zsidó feleségét mentő, a deportálásokat irányító Baky László és Endre László államtitkárok elleni kijelentéseket („az országnak kárt okoztak, védtelen és ártatlan embereket kiszolgáltattak”) tévő gyulai városi műszaki tanácsos, tartalékos százados elleni feljelentés miatt Kudar Lajos csendőr ezredes 1944. szeptember 11-én „bűnügyi szempontú vizsgálatra” hívta fel Meggyesyt, aki bűncselekmény hiányában nem indított nyomozást.²⁹

Az 1944. október 16-i nyilas hatalomátvétel után létrehozott biztonsági szervek mellett az ÁvK elveszítette jelentőségét. Az 1944. november 27-én elrendelt kitelepítés során a fővárosból Sárvára került a nyomozó részleg, ahol „együtt volt tartva”, de ott már „semmi lényegeset nem csinált”. 1945. március-április fordulóján az Ausztriába való menekülés, illetve kényszer-kitelepítés során szétszóródott az állomány.³⁰

Kérdésként merül fel, hogy az ÁvK ügyésze és a „M. kir. honvéd vezérkar főnökének bírósága” között volt-e kapcsolat, hiszen feladataik részben hasonlóak voltak. E katonai különbírószágot létrehozó, 1941. október 28-án kiadott 7650. ME-rendelet a legsúlyosabb állam elleni bűncselekmény, a hűtlenség elbírálását utalta a hatáskörébe. Ennek szerteágazó tényállásait a Csemegi-kódexet módosító 1930: III. tc. 58–71.§-ai, továbbá a hűtlenség szigorúbb büntetéséről rendelkező 1934: XVIII. tc. 2–4.§-ai határozták meg.³¹

A vizsgált iratok alapján megállapítható, hogy a két szerv között a párhuzamos működésük majd két és fél éve alatt nem volt kapcsolat: az ÁvK ügyésze kizárólag a

polgári joghatóság alá tartozó személyek és ügyek esetén járt el, s az egyébként illetékes bíróság melletti ügyészségnek küldte meg vádemelésre iratait, míg a vezérkari főnök bírósága saját szervei által végezte az ügyek előkészítését, majd elbírálását.

A 1939: II. tc. 141.§-ának felhatalmazása alapján a kormány a háború idején gyakorolható kivételes hatalom idején elrendelhetette a háborús büntetőjog alkalmazását *A katonai büntető törvénykönyvről* szóló 1930: II. tc.-ben és a Htv-ben foglalt tényállások alkalmazása érdekében, továbbá a polgári igazságszolgáltatás alá tartozó személyeket is a hadbíráskodás hatálya alá utalhatta. A vizsgált időszakban erre az országnak az 1941. június 27-i Szovjetunió elleni hadba lépésével került sor, mivel a 4850. ME rendelet július 1-jétől hirdette ki a háborús büntetőjog alkalmazását, amelynek keretében a polgári személyeket is katonai bíráskodás alá helyezte a honvédelmet érintő bűncselekmények körében. Ennek megfelelően a vezérkari főnöki bíróság a hűtlenség tényállása alá sorolt esetekben hadműveleti területen és azon kívül is ítélezhetett katonai és polgári személyek fölött.³²

Az ország területén dúló háború során az 1944. november 4-én kiadott értesítés szerint a vezérkari főnök bíróságának illetékessége ekkorra oly tág körűvé vált, hogy kiterjedt „mindazokra a bűncselekményekre, amelyek a hadviselés, illetve a hadigazdálkodás szempontjából szükséges bármilyen anyagkészletek elrejtését és megsemmisítését, a honvédelem érdekeinek veszélyeztetését, a gazdasági élet megzavarását, a hadüzemek működésének bármi módon való megakadályozását, a honvédelem érdekét szolgáló berendezések, közlekedési és híradó eszközök megrongálását, úgyszintén a magyar nemzet fegyelmének, a nemzet fegyveres ellenálló erejének meglazítását célozzák, s amelyek ezzel a nemzet vagy a szövetséges haderőnek hátrányt, az ellenségnek pedig előnyt okoznak”.³³

Az ÁvK ügyészi részlegének két legtöbbet szerepelt alakja közül a vezető Meggyesy Lajosnak a tevékenysége a Magyar Országos Levéltárban őrzött iratok alapján 1944. október elejéig követhető, további sorsa ismeretlen.³⁴

A deportálások kapcsán szerepet kapott Kovács Dénes ellen – Ausztria amerikai megszállási övezetéből 1945 októberében a teljes politikai fordulat ellenére történt önkéntes visszatérte után – a Magyar Államrendőrség Budapesti Főkapitánysága Politikai Rendészeti Osztályának Kispesti Csoportja nyomozást folytatott, amelyet 1945. november 21-én bűncselekmény hiányában befejezett. (Ezt megelőzően az Ideiglenes Nemzeti Kormány belügyminisztere átiratban kérte az igazságügy-minisztertől, hogy Kovács berendelését szüntesse meg, mivel az ÁvK megszűnt.) Ennek ellenére az IM Igazoló Bizottsága 1946. január 23-i határozatával állásától mégis megfosztotta, mivel Kovácsnak az ÁvK-nál való szolgálata a „demokrácia szempontjából aggályosnak tekintendő, [...] nyilvánvaló, hogy kiszolgált az akkori rendszer érdekeit”. A bizottság viszont a „felmerült méltányossági szempontokra figyelemmel” a családtagokat illető nyugdíjigényt meghagyta. A Budapesti Népbíróság 1948. december 9-én hozott határozatával indokainál fogva helyben hagyta e döntést.³⁵

- ¹ A hivatkozott törvények és indokolásuk forrása: Corpus Juris Hungarici CD. (A máshonnan származó forrás külön kerül megjelölésre.)
- ² Turi István tanulmánya érintette röviden e szerv történetét. Turi, 1982.
- ³ Országgyűlés Képviselőháza irományai 10, 1938. 468.
- ⁴ Országgyűlés Képviselőháza irományai 12, 1939. 156.
- ⁵ Uo. 170.
- ⁶ Lásd: 1939:IV. tc. a zsidók közéleti és gazdasági térfoglalásának korlátozásáról (26-27.§), 1939: XIV. tc. a fizetési eszközökkel, külföldi követelésekkel és vagyontárgyak kivitelével elkövetett visszaélések hatályosabb megtorlásáról (1-5.§), 1940: XVIII. tc. a magyar állam biztonságát és nemzetközi érdekét veszélyeztető egyes cselekmények büntetéséről, 1941: X. tc. a közellátás érdekét veszélyeztető cselekmények büntetéséről, 1941: XV.tc. a házassági jogról szóló 1894: XXXI.tc. kiegészítéséről és módosításáról, valamint az ezzel kapcsolatban szükséges fajvédelmi rendelkezésekről (14-15.§), 1942: XIV. tc. a Htv. módosításáról és kiegészítéséről (25-33.§), 1944: VI. tc. a nemzeti gazdálkodás rendjét zavaró egyes cselekmények szigorúbb büntetéséről (1-7.§)
- ⁷ MOL K-519 El.Bi.34/1942, MOL K-519 21/1943. Biz.Ü. (1. csomó), dr. Meggyesy Lajos prizreni államügyész kinevezése Zomborba. Igazságügyi Közlöny 1942/1. 20.
- ⁸ MOL K-519 21/1943. Biz. Ü. (1. cs.), Szegedi Királyi Főügyészség 4474/1942.fü. Bács-Kiskun Megyei Főügyészség irattára (BK Főü.)
- ⁹ Sipos, 1999. 210–211., Haraszti, 2007. 572., ÁBTL 2.1. VII/20. 71. Juhász István csendőrnnyomozó vallomása.
- ¹⁰ Sipos, 1999. 146. és 573., valamint Haraszti, 2007. 572.
- ¹¹ MOL K-519 67/1944.biz. BK Főü.
- ¹² BFL VII/17.a. 1942.El.1.B.60/1. (1. d.), Szegedi Királyi Főügyészség 5513/1942.fü. BK Főü.
- ¹³ MOL K-523 858, 1160, 1191/1944.Ü. (5. cs.)
- ¹⁴ Ua. 6-55/1943. Biz.Ü., uo. K-519. 1.cs., ua. 67/1944.biz. BK Főü.
- ¹⁵ Ua. 21/1943. Biz.Ü. MOL K-519. 1. cs., Turi, 1982. 319., Haraszti, 2007. 392., ÁBTL 3.1.5. O–14958/650. Újvári Jenő volt csendőrnnyomozó 1948. október 19-i „Életrajza”
- ¹⁶ Haraszti, 2007. 392., MOL K-523 66/1944.Ü. (5. cs.), Bi.1293/199/1944: a belügyminiszter utasítását közvetítíti Meggyesy az IM-nek, amely szerint a zsidók deportálásával kapcsolatos sajtóközleményeket a királyi ügyészek ne engedélyezzenek. Márkus–Szinai–Vásárhelyi, 1975. 777.
- ¹⁷ Turi, 1982. 319., MOL K-523 695, 701, 704, 710, 1164, 1168, 9/25/1944.Ü. (5. cs.), MOL K-494 Dési Ü. 285/10/1944. kü. (1. cs.)
- ¹⁸ Szegedi Főü. 5219, 3914/1943. fü. BK Főü.
- ¹⁹ MOL K-519 34/1942, 21/1943. Biz.Ü. (1. cs.), 1946. El. XIX.U.3080. Dr. Kovács Dénes törvényszéki titkár igazolási iratai BFL Budapesti 128/b. 548. sz. Igazoló Bizottság - Igazságügyi Minisztérium XVII. 404. 30. d.
- ²⁰ Például MOL K-519 55, 56, 59, 60/1943. Biz.Ü. (1.cs.), MOL K-494 Dési Ü. 285/10/1944. kü. (1. cs.), Haraszti, 2007. 580-581., Bi. 1332/1. IM, Szegedi Királyi Főügyészség Bi. 1/1943. Csongrád Megyei Levéltár VII. 3. 3. d., Turi, 1982. 319-320., MOL K-523. 66, 696, 697, 698, 699, 701, 706, 1168, 1201/1944. Ü. nyomozások honvédelmi munkakötelezettség alóli kibúvás, közellátási visszaélések, utalványok, cukorjegyek hivatali ellopása, okirathamisítás miatt. (5. cs.) MOL K-616 A 320/1943. Ü. nyomozás eredményeként a Budapesti Királyi Büntető Törvényszék B. XX. 10.276/1943/15. ítéletével a sértettekől azon ürüggyel pénzt szerző elkövetőt, hogy a katonai hatóságoknál az ügyeiket elintézi, 4 év fegyházzal sújtotta. (24. cs.)
- ²¹ Turi, 1982. 319., MOL K-519 21/1943. Biz.Ü. (1. cs.), valamint Ua. 926/1942.eln. MOL K-494 (1. cs.)
- ²² Res, reservált, vagyis bizalmas.
- ²³ Magyarországi Rendeleték Tára, 1944. 447, 475., Karsai–Molnár, 1994. 484-485.
- ²⁴ ÁBTL 3.1.9. V-79802/3-b. 24. Baky László vallomása, Karsai, 2001. 242., Karsai, 2005. 81., Karsai–Molnár, 1994. 540.
- ²⁵ ÁBTL 3.1.9. V-79802/3-b. 25., ÁBTL 3.1.9. V-79348. 122. Zöldi Márton volt SS százados tanúvallomása 1945. november 5-én a deportálások során a magyar és a német fél közötti összekötőként működött Ferenczy László csendőr alezredes bűnügyében. Karsai–Molnár, 1994. 510.
- ²⁶ Például Ungváron, Nagybányán, Marosvásárhelyen 1944. április 15-én, 26-án és 28-án, Munkácson május 12-én. Az utóbbin Meggyesy által a vagyonkezelésre adott rendelkezés miatt kezdeményezte Endre László a felmentését Uo. 443, 528–529., Zöldi szerint a munkácsi értekezlet után Meggyesy már nem vett részt az akciókban. Uo. 122., valamint Karsai, 2001. 242.
- ²⁷ Ferenczy jelentéseiben Kovács Dénes törvényszéki titkárt, mint az Ávk ügyészét említette. Karsai–Molnár, 2005. 497–525., MOL K-523 691, 695, 704/1944. Ü. (4. és 5. cs.), Karsai, 2005. 91. Magyarország tiszti cím- és névtára, 1944. 23., 7569/1945. BM. eln. Kovács a nagyváradi gettóban elkövetett brutalitások miatt feljelentette a csendőrség felügyelőjénél – az 1946-ban háborús bűnösként kivégzett – Ferenczyt, s hadbíróági eljárást kezdeményezett a végrehajtó csendőr tanzászlóalj tagjai ellen 1946. El. XIX. U. 3080 BFL XVII. 404. 30. d.
- ²⁸ Karsai–Molnár, 1994. 493.

²⁹ Turi, 1982. 319., MOL K-523 701, 704, 1164/1944. Ü. (5.cs.)

³⁰ Kovács, 2005. A nyilas éra politikai rendszetének felépítése. www.publikon.com/application/essay/134_1.pdf (Utolsó letöltés: 2011. június 21.), Ujvári, 8859/1944. BM. eln., 1946. El. XIX. U. 3080 BFL XVII. 404. 30. d.

³¹ Magyarországi Rendeletek Tára, 1941. 3350.

³² Uo. 1839.

³³ Budapesti Királyi Főügyészség 15.222/1944.fü. Horváth–Solt–Szabó–Zanathy–Zinner, 1992. 54.

³⁴ MOL K-523 1168/1944. Ü. a Budapesti Csendőrkörület 1. Nyomozó Alosztályának a Vasad községben történt lábbeli utalványok ellopása miatti nyomozás befejezéséről szóló 1944. október 6-án érkezett jelentésén még szerepelt Meggyesy aláírása (5. cs.)

³⁵ 1946. El. XIX. U. 3080 BFL XVII. 404. 30. d.

Források

Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára (ÁBTL)

2.1. A volt Zárt irattár levéltári anyaga

3.1.5. Operatív dossziék O–14958/650. Újvári Jenő

3.1.9. Vizsgálati dossziék V-79348. Ferenczy László V-79802/3-b. Endre László és társai

Bács-Kiskun Megyei Főügyészség Irattára (BK Főü.)

Budapest Főváros Levéltára (BFL)

BFL XVII.404. Budapesti 128/b. 548. sz. Igazoló Bizottság (Igazságügyi Minisztérium)

Csongrád Megyei Levéltár (CSML)

CSML VII. 3. A Szegedi Királyi Főügyészség iratai 1891–1944.

Magyar Országos Levéltár (MOL)

K-494 BM, Államvédelmi Központ, Elnöki iratok 1942-1944.

K-519 BM, Államvédelmi Központ, Bizalmas iratok 1942-1944.

K-523 BM, Államvédelmi Központ, Általános iratok 1942-1944.

K-616 Igazságügyi Minisztérium, Koronaügyészség, Általános iratok 1903-1944.

Nyomtatásban megjelent források

Corpus Juris Hungarici CD.

Corpus Juris Hungarici CD. A törvényekbe zárt történelem. A milleniumi kiadás alapján szerk. Pomogyi László. Budapest, KJK-KERSZÖV, 2000.

Magyarországi Rendeletek Tára, 1941.

Magyarországi Rendeletek Tára, 1941. Budapest, 1942.

Magyarországi Rendeletek Tára, 1944.

Magyarországi Rendeletek Tára, 1944. Budapest, 1944.

Magyarország tiszti cím- és névtára, 1944.

Magyarország tiszti cím- és névtára, 1944. (pótfüzet) Budapest, Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal, 1944.

Országgyűlés Képviselőháza irományai 10, 1938.

Az 1935. évi április hó 27-ére összehívott Országgyűlés Képviselőháza irományai. 10. kötet. Budapest, Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Részvénytársulat nyomása, 1938.

Országgyűlés Képviselőháza irományai 12, 1939.

Az 1935. évi április hó 27-ére összehívott Országgyűlés Képviselőháza irományai. 12. kötet. Budapest, Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Részvénytársulat nyomása, 1939.

Hivatkozott irodalom

Haraszi, 2007.

Haraszi György (szerk.): Ujszászy István: Nyomozási módszerek és eljárások. In *Vallomások a holtak házából. Ujszászy István vezérőrnagynak, a 2. Vkf osztály és az Államvédelmi Központ vezetőjének az ÁVH fogságában írt feljegyzései.* Budapest, Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára – Corvina Kiadó, 2007.

Horváth–Solt–Szabó–Zanathy–Zinner, 1992.

Horváth Ibolya – Solt Pál – Szabó Győző – Zanathy János – Zinner Tibor (szerk.): *Iratok az igazságszolgáltatás történetéhez.* 1. kötet. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1992.

Karsai, 2001.

Karsai László: *Holokauszt.* Budapest, Pannonica Kiadó, 2001.

Karsai, 2005.

Karsai László: A holokauszt utolsó fejezete. *Beszélő*, 10. évf. 10. sz.

Karsai–Molnár, 1994.

Karsai László – Molnár Judit (szerk.): *Az Endre–Baky–Jaross per.* Budapest, Cserépfalvi Kiadó, 1994.

Karsai–Molnár, 2005.

Karsai László – Molnár Judit (szerk.): *A magyar Quisling-kormány. Sztójay Döme és társai a népbíróság előtt.* Budapest, Gondola Nova Bt., 2005.

Kovács, 2005.

Kovács Tamás: A nyilas éra politikai rendészetének felépítése. 2005. www.publikon.com/application/essay/134_1.pdf

Márkus–Szinai–Vásárhelyi, 1975.

Márkus László – Szinai Miklós – Vásárhelyi Miklós (összeáll.): *Nem engedélyezem! A Cenzúra Bizottság dossziéjából.* Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1975.

Sipos, 1999.

Sipos Péter (szerk.): *Magyarország 1921–1941. Zsitvay Tibor emlékiratai.* Budapest, Palatinus Kiadó, 1999.

Turi, 1982.

Turi István: Az ügyészség működésének néhány kérdése a II. világháború időszakában. *Jogtudományi Közöny*, 1982/4.